

TÜRKİYE’DE GÜNDELİK HAYATIN TANZİMİNDE DİN VE SEKÜLERİZM

Ensar Çetin*

Öz

Geleneksel Türk toplumunda gündelik hayatın yaşandığı alan ev evin devamı mahiyetinde olan mahalledir ve buralarda yaşanan gündelik hayat, esas olarak din esasına göre şekillenmiştir. Dinin etkisiyle şekillenen geleneksel mahalle hayatı, insani ilişkilerin daha sıcak, yardımlaşmanın daha yoğun, dini hayatın daha etkin yaşanmasını kolaylaştırıcı bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Dini açıdan homojen olan geleneksel Osmanlı mahallelerinde, yaşayan insanlar, kendi dininden olanların teşvik ve desteğini almış, bu da dini hayatın yaşanmasında kolaylık sağlamıştır. Ayrıca bu yapı, zengin ile fakirin; işveren ile işçinin; âlim ile cahil insanın aynı ortamda bir arada yaşamasını sağlamıştır. Sonuç olarak din esasına göre şekillenen geleneksel mahalle, kültür ve ekonomik açıdan birbirinden farklı seviye olan insanların birbirlerine destek olmalarına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada geleneksel Türk toplumundaki dinin etkisiyle şekillenen mahalle hayatının, insanlara, yardımlaşma, kültür aktarımı, dini yaşam gibi çok geniş bir yelpazede kolaylaştırıcı etkileri ile modernleşme veya modernleştirmeye birlikte gelir seviyesi veya meslek gruplarına göre şekillenen mahallelerde yaşanan hayat karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler; Geleneksel, Seküler, Osmanlı, Dini, Mahalle, Gündelik Hayat, Sosyal barış, Kriz

ARRANGEMENT OF EVERYDAY LIFE IN THE TURKEY RELIGION AND SECULARISM

Abstract

Everyday life in traditional Turkish society is experiencing neighborhoods. Traditional Ottoman neighborhoods experienced in everyday life have been shaped on the basis of religion. The traditional neighborhood life shaped by the influence of religion, human relationships, hotter, more intense solidarity, religious life experienced more effectively to facilitate the formation of a media instead I have provided. Homogeneous in terms of religion in

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Toplumsal Yapı ve Değişim Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. ensarcetin@yandex.com

traditional Ottoman neighborhood, living people, their encouragement and support of those who have taken the religion, that religion provides ease in experiencing life. Furthermore, this structure, rich and poor, bosses and workers, scholars and ignorant people to live together in the same environment has provided. As a result, the traditional neighborhood formed on the basis of religion, culture and economic levels of people who are different from one another has prepared the ground to support one another.

In this study, traditional in Turkish society, religion shaped by the influence of the neighborhood life, people, cooperation, cultural transmission, religious life as a wide range of facilitative effects of modernization or modernize along with the level of income or occupational groups formed according to the neighborhood experienced in life in comparison are discussed.

Keywords; Traditional, Cecular, Ottoman, Religious, Neighborhood, Everyday Life, Social peace, Crisis

Giriş

Gündelik hayat, gün içinde gerçekleşen kalıplaşmış davranışların bütünüdür. V. Pareto’nun ifadesiyle, gündelik hayatımızı aslında “mantık dışı” davranışlar oluşturur ve bu tür davranışlar Pareto’ya göre sosyolojinin ana konusunu oluşturur.

“Sorgulanmayan hayat yaşanmaya değer bir hayat değildir” der, Sokrates. Hayatın sorgulanması, hayatın kendisinin felsefi yaklaşımla sorgulanması olarak anlaşılabileceği gibi gündelik hayat içinde tekrar edip duran davranış kalıplarının sosyolojik bir bakışla sorgulanması şeklinde de anlaşılabılır. Gündelik hayatın sorgulanması sıradanlaşmış, tekrar edip duran hayat kalıplarının dışına çıkmak için fırsat oluşturur.

Gündelik hayatı anlamak hayatın tamamını anlamamanın önemli bir adımıdır. İnsanların özel yaşamlarını ve zihniyet dünyalarını gözlemek mümkün olmadığı için onların zihniyet dünyalarını ancak gündelik hayat pratiklerini gözleyerek ve yorumlayarak anlayabiliriz. Geleneksel Türk toplumunda dinin toplum hayatındaki yeri ve önemini anlayabilmek için de gündelik hayata bakmamız gerekir. Çünkü

gündelik hayat bireylerin rutinleşmiş, bir anlamda “*mantık dışı*” davranışlarının sergilendiği alandır. Rutinleşmiş, yani insanların her defasında zihinsel bir faaliyette bulunmadan gerçekleştirdiği bu davranışlar toplumların duygu dünyalarını daha net yansıtır.

Geleneksel Türk toplumunda gündelik hayatın yaşandığı alan olan mahalleler genelde herhangi bir yasal zorlama olmamasına karşın din temelinde şekillenmiştir. Bu durum, devlete, yönetim, asayiş ve vergi toplama gibi bazı kolaylıklar sağlamıştır. Ancak mahallenin bu şekilde oluşmansın toplumsal yardımlaşma ve sonucunda toplumsal barışın oluşmasında çok daha fazla etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Din esasına göre şekillenen geleneksel mahallede; çok zengin biriyle çok fakir birinin; eğitim seviyesi çok yüksek bir biriyle eğitim seviyesi düşük birinin komşu olması mümkün olmuştur. Yani, modern ve kapitalist dönmemdeki gibi zenginler, kendileri gibi zenginlerle beraber; statüsü yüksek meslek grubunda bulunanlar kendi meslek grubundan insanlarla beraber; düşük gelir grubunda olanlar da kendileri gibi düşük gelirli bireylerle beraber toplumdan soyutlanmış bir şekilde kendi gettolarında yaşamıyorlardı.

Modernite, yenileşme, özgürlükler, haklar, değişim ve yenilik söylemlere dayanmasına karşın, bütün yönleriyle geleneğe karşı çıkan karşı bir gelenektir. Modernite; değişim, özgürlük, insan hakları gibi söylemlerin yanı sıra toplumları disiplin altına alma söylemine de dayanmaktadır. Yani modernitenin, hem özgürleştirme hem de cezalandırma yönü vardır. Modernleşmeyle birlikte, kişisel ve yüz yüze ilişkilerin yerini mesafeli ilişkiler almış, geleneksel toplum hayatının sağladığı güven ve dayanışma duygusu zayıflamaya başlamıştır.¹

¹ Sezgin Kızılcıkel, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2004), s.10.

Geleneksel dönemde, şehirde yaşayanları korumak için şehrin etrafını saran hendekler veya sur duvarları modern dönemde şehir halkını birbirinden ayırmak için modern haliyle yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Geleneksel mahallede insanlar güvenlik sorunu yaşamıyordu; çünkü herkes birbirini tanıyor, zengin fakiri kolluyor, fakirde zenginin hem işini yapıyor hem de güvenliğini sağlıyor; daha doğrusu ona bir tehdit oluşturmuyordu. Ancak modern dönemde insanlar güvenlik sorununu kendi etrafına sağlam duvarlar, 24 saat etrafı gözetleyen kameralar ve yabancıları uzak tutmakla görevi güvenlik elemanlarıyla çözmeye çalışmaktadır. Böylece modern dönemde insan güvenlik adına kendini gönüllü olarak hapsetmekte ve bunun için de bir sürü para harcamakta, ancak yine de kendini güvende hissedememektedir. Böylece insanlar kendilerine öteki gördükleri insanları dışarıda tutmak için kendileri öteki durumuna düşmüştür.

Bu çalışmada, geleneksel Türk toplumunda sosyal yardımlaşmanın ve toplumsal barışın yaşandığı mahalle hayatın oluşumunda ve mahallede yaşanan gündelik hayatın işleyişinde etkili olan zihniyet dünyası ve modernleşme ile değişen bu zihniyet yapısının etkisiyle şekillenen mahalle algısı ve modern dönemde gündelik yaşamda etkili olan sekülerleşmenin neden olduğu kriz ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Gündelik Hayata Dair

“Gündelik hayat”, bir insanın gündelik olarak yaptığı, düşündüğü, hissettiği şeyleri içine alan bir kavramdır. Gündelik hayat, bizzat insanlar tarafından yorumlanan ve oluşturulan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Gündelik hayat, kendini sadece öznel açıdan tutarlı ve anlamlı bir dünya olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda ve daha çok hemen herkesin davranışlarının içinde olduğu, şekil

bulduğu ve onlar tarafından bir gerçeklik olarak muhafaza edildiği bir dünyadır.²

Gündelik hayat, sosyal bilimlerde uzun süre göz ardı edilen ve önemsenmeyen ancak, son dönemde sosyal bilimlerin ilgi alanına girmiş bir kavramdır. Gündelik hayatın göz ardı edilmesinin nedeni; onun basit, sade ve gelişigüzel tarzda işleyen özelliği olabilir. Ancak gündelik hayatı önemsemeyen düşünürlerin gözden kaçırdığı nokta, gelişigüzel işliyor izlenimi veren hayatın, “kendini yok zannettirecek kadar gizleyebilmiş” bir bilincinin varlığıdır.³

Gündelik hayata olan ilgi on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında artmaya başlamıştır. Günümüz sosyolojisi, gündelik hayatı, farklı açılardan ele alarak gündeme taşımaktadır. Gündelik hayat, din, modernleşme, sekülerleşme, teknolojik gelişmeler gibi öğeler tarafından şekillendirilmektedir.

Gündelik hayat ister bir kurgunun, isterse sıradan bir gerçekliğin ürünü olsun sonuçta bir gözlem alanıdır ve akıp giden zaman içinde, çoğu zaman yorumlanmasında güçlük çekilen birtakım görüntüleri içermektedir. Bu nedenle, gündelik hayatın görünürdeki yoksulluğuna takılmadan onun gizli olan zenginliğini ortaya çıkarmak gerekir. Bu çaba, yüzeyselin altındaki derinliği açığa çıkarmak kadar, olağanlığın olağanüstülüğüne ulaşmak için de gerekli bir faaliyettir.⁴

Gündelik hayat, tarihsel olanla temas edilen bir alan olmasına rağmen, bugün genellikle önemsiz sayılarak göz ardı edilmekte, parçalanmakta ya da meta düzeyine indirgenmektedir. Oysa gündelik hayat üzerine eleştirel olarak düşünmek, toplum hayatında varlığını sürdüren çelişkileri kavramak için yeterli bir imkân sağlayabilir. Hatta

² Mustafa Arslan, “Gündelik Hayatta Din”, *Din Sosyolojisi* (Ed. Niyazi Akyüz & İhsan Çapcıoğlu), (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), s. 651.

³ Ensar Çetin, *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, (İstanbul: Rağbet Yayınlar, 2013), s. 27- 28.

⁴ Henri Lefebvre, *Yaşama Söyleşi, Sosyalizm, Günlük Yaşam, Ütopya* (Çev. Emirhan Oğuz), (İstanbul: Belge Yayınları, 1995), s.16.

gündelik hayatı, kendi iç gerginlikleri ve çatışmaları içinde kavramak ve bu şekilde beliren toplumsal anlamlara ulaşmak, toplum hayatının dönüştürülmesini de mümkün kılabilir.⁵ Esasen içinde her şeyin öğrenilerek içselleştirildiği gündelik hayat dönüştürülmeden hiçbir talep ve hayalin gerçekleşmesi mümkün değildir. Buna rağmen yine de popüler ilgiler, günlük hayatın bilincine yönelik sorunlarla ilgilenmek yerine teorik bilincin analizine ilişkin sorunlarla ilgilenmeyi daha çekici hale getirmektedir.⁶

Kültür, insanların gündelik hayat içinde geliştirdikleri ve semboller olarak aktardıkları anlamlar bütünüdür. Anlamlandırma sistemi, bir yandan mevcut semboller aracılığıyla sosyal hayatı inşa ederken, bir yandan da bu sembolleri toplumun üyelerine gerçeklik olarak sunmaktadır. Sanayileşme, küreselleşme, modernite, din ve sekülerizm gibi kültür unsurlarının, gündelik hayatın temel bir parçası olarak gündeme gelmesi de bu şekilde söz konusu olmaktadır.

Gündelik hayat, toplumun temel değerlerinin farklı toplumsal konumlardaki kişilerce paylaşıldığı, öğrenildiği ve meşrulaştırıldığı bir alandır.⁷ Gündelik hayatın bilinci, insana, alelade olaylar arasında yolunu bulma ve hayatını diğer insanların arasında sürdürme olanağı veren bir anlamlar ağı sağlamaktadır. Bu ağların tümü özel bir sosyal hayat alanı inşa etmektedir.⁸

Gündelik hayatın içerisinde gizlenen kıyıda köşede kalmış pek çok ayrıntı vardır. Bu ayrıntılar, toplumsal yapıyı çözümleyecek ve

⁵ Susan Willis, *Gündelik Hayat Klavuzu* (Çev. Aksu BORA, Asuman EMRE), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1991), s. 184.

⁶ Douglas Kellner, “Kültür Endüstrileri”, *Kitle İletişim Kuramları*, (Der. Erol Mutlu), (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005), s. 24.

⁷ Ünsal Oskay, 19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, (İstanbul: Der Yayınları, 1993), s. 7.

⁸ Douglas Kellner, “Kültür Endüstrileri”, *Kitle İletişim Kuramları*, (Der. Erol Mutlu), (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005), s. 23.

açıklayabilecek bilginin kaynağıdır ve de sıradan olanın içine gizlenmiştir. Gündelik hayat, yaşandığı dönemin zihniyet kalıplarının neye benzediği üzerine en net bilgiyi verebilecek alandır.

Türk Toplumunda Gündelik Hayat ve Din

Geleneksel Türk toplumunda gündelik hayatın şekillendiği ve yaşandığı yer mahalledir ve bunun en somut örneği klasik dönem Osmanlı toplumudur. Klasik Osmanlı toplumunda gündelik hayat dolayısıyla da mahalle hayatı temelde din esasına göre şekillenmiştir. Onun için geleneksek Türk toplumunda gündelik hayatta dinin etkisini görmek için bu dönem çok önemli kaynaklar sunmaktadır.

Mahalle, devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimini; bir yer ismi olarak bir kentin veya kasabanın en küçük fiziksel parçasını; sosyal olarak bir yerde oturan ve aralarında örgütsel ilişkiler bulunan bir topluluğu ifade eder. En küçük yönetsel birim olarak kabul edilen mahallenin tanımını yaparken, mahallenin içinde barındırdığı kurumlardan veya sosyal ilişkiler açısından yola çıkmak mümkündür. Örneğin tanımı, kurumsal unsurları göz önüne alarak yapacak olursak; içinde camisi, ilkokulu, çeşmesi, hamamı, külliyesi, bakkalı, kahvehanesi, oyun sahaları olan en küçük yerleşim birimidir. Bu açıdan baktığımızda mahalle, bir şehrin en küçük fiziksel yerleşim tasarımıdır. Bu tasarım toplumdan topluma değişiklikler gösterir. Sosyal açıdan ise mahalle, asabiyet ve komşuluk ilişkilerine dayalı birincil ilişkiler alanıdır.⁹

Osmanlı toplumunda mahallenin temeli, insandır. Mahalle, insanın oluşturduğu yeni bir birlik, yeni bir hayat sahnesi, gündelik hayatın yaşandığı bir alandır. Mahallenin inşası insanın mekânı işlemesiyle mümkündür. Osmanlı’da mahalle, gündelik hayatın, kültür,

⁹ Musa Şahin & Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30. (2011), s. 223-224.

değer, inanç ve gelenek çerçevesinde örüldüğü, bu yönüyle kendine özgü yapısı, kimliği ve hayat tarzı ile donanmış bir ortamdır. Gündelik hayatın yaşandığı gerçek bir yaşam alanıdır Osmanlı Mahallesi.¹⁰

Osmanlı Mahallesi insan ihtiyaçlarını kolay bir şekilde gidermesine imkân verecek şekilde inşa edilmiştir. Evler sade ve işlevseldir. Kamu hizmeti veren binalar taştan yapılmıştır ve ihtişamlıdır. Mahalle, insanın kendi amaçları doğrultusunda ve kendi zihniyet yapısı paralelinde inşa ettiği bir gündelik yaşam alanıdır.

Mahalleyi kuran irade, belli ilkeler doğrultusunda o yapıyı kurmaktadır. Bu irade, nasıl ve ne şekilde yerleşileceğine, nasıl bir mahalle kurulacağına, o mahallede nasıl yaşanılacağına ilişkin temel kuralları belirlemektedir. Mahalle, kendini kuran akıl, duygu ve iradeye göre şekillenmektedir. İnsan ve toplum ilişkilerinin yanında dini, siyasi ve iktisadi ve bunlara benzer birçok gelişme burada yaşanmaktadır.

Osmanlı kenti, Batı’daki örneklerinin aksine dar ve dolambaçlı yolları, çıkmaz sokakları, bir Batılı 'ya günümüzde bile kaotik gözüken pazar yerleri gibi fiziksel mekânlarıyla karakterize edilir.¹¹ Oysaki Batılı bakış açısından karmaşık ve düzensiz olarak gözüken ve gelişmemiş olarak kabul edilen Osmanlı kent yapılanması, ciddi ve insancıl bir kültürün yaşam pratiğini yansıtmaktadır. Kentin fiziksel yapılanması özel hayatın mahremiyetine duyulan saygı ile birlikte sosyal ilişkilerin gelişmesine de olanak sağlayan bir kültürün yansımasıdır. Bunun güzel bir örneğini;Osmanlı kentlerindeki mezarlıkların konumlandırılmasında görmek mümkündür. Osmanlı kentlerinde mezarlar mahalle camilerinin hemen yanında, yaşayanlarla iç içedirler. Yani “geçenlerle”

¹⁰ Köksal Alver “Mahalle”; *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver). (Ankara: Hece Yayınları, 2012), s. 221

¹¹ Edhern Eldem, & D. Goffman, & B. Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 1.

(ölenler) “kalanlar” Osmanlı mahallesinde birliktedir. Bu, Osmanlı toplumun din anlayışının doğal bir neticesidir.¹²

Geleneksel Türk toplumunda kurumlar ile fertlerin ilişkisini belirleyen temel unsur, insan ve onun ihtiyaçları, beklentileri ve tutumudur. Denebilir ki kurumlar ile fertlerin karşı karşıya kaldığı, katı kuralların egemen olduğu bir idare sisteminden çok daha farklı olarak esnek, pratik ve insani bir tutum söz konusudur. Önemli olan ilişkilerin düzenli olarak yürümesi, karşılaşılan sorunlara pratik çözümler bulunabilmesi ve mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanabiliyor olmasıdır.¹³

Günümüzde ağırlıklı olarak İslam dinine inanan kişilerin ibadet ettikleri yer şeklinde görülen camiler, deyim yerindeyse, Osmanlı mahallesinin odak noktasını teşkil ederdi. O kadar ki, kentin merkezine mahalleler, mahallelerin merkezine ise camiler konularak şehrin camii etrafında inşa edildiği bile söylenebilir. Halil İnalcık, İstanbul örneğinden hareketle Müslüman toplumun, dinlerinin gereğini yerine getirebilmelerini ve bir İslam kentinin kendilerine sağladığı imkânlardan ve hayat tarzından yararlanabilmelerini olası kılmak için şehrin İslami karaktere büründürülmeye çalışıldığını dile getirir.¹⁴

Camilerin yanında kurulan ve çeşitli konularda mahalleliye hizmet veren vakıflar da mahalle hayatında önemli bir yer tutar. Vakfın mahalleye katkısı çift yönlüdür. Öncelikle vakıf, mahalle insanı açısından sosyal bir cazibe merkezi niteliği taşır. Bünyesinde ibadethaneler, aşevleri, imarethaneler, hastaneler ve benzeri yapıları barındıran ve genellikle de bunları tek bir çatı altında toplayan vakıflar, mahalle insanının günlük yaşamının vazgeçilmez unsurudur.

¹² Mustafa Armağan, "Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım", *Osmanlı*, C 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 541.

¹³ Mustafa Armağan, "Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım", *Osmanlı*, C 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 542.

¹⁴ Halil İnalcık, "İstanbul", *The Encyclopedia of Islam*, (Leiden: E.J. Brill 1978), s. 224- 248.

Osmanlı’da mahalle, kimliğinin oluştuğu ve gündelik hayatın yaşandığı alandır. İnsanlar yaşadıkları mahallenin kültürünü içselleştirerek bireysel kimlik kazanır ve bu kimlik kentsel yaşamda ayırt edici bir özellik taşırdı. Osmanlı kentlerinde her birey yaşadığı mahallenin kimliği ile anılırdı. Osmanlı’da mahalle içe açık, dışa kapalı yerleşim ve yaşam alanıdır. Bu bağlamda her birey yaşadığı mahallenin kimliğinin somut bir taşıyıcısıdır. Mahalleler dini açıdan homojen, ekonomik ve sosyal açıdan heterojen bireylerden oluşurdu ve yabancılaşmaya kapalı koruyucu bir yapıya sahiptir.¹⁵ Yani, Osmanlı mahallesinde yaşayan erkek, kadın, yaşlı, genç, çocuk, işsiz, işçi, memur, tüccar, yoksul yani herkes o mahallenin halkıdır. Bir şemsiye kavram olarak mahalleli, orada ikamet eden herkesi, statü, etnik köken, memleket, cinsiyet, maddi ve sosyal sermaye gibi temel belirleyicilere bakmaksızın aynı çatı altında bütünleştirmektedir.¹⁶

Osmanlı’da mahalle çoğulcu ve farklı kimliklerin kendini ifadesine ve korunmasına imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Mekân birlikteliğe açık; ama karışıma, kimlik kargaşasına kapalıdır. Farklı kimlikler sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin mahalle adı ile kurumlaşmıştır.¹⁷ Bir bakıma mahalle farklı kimlikler ve birliktelikler kurumudur. Bu bağlamda üç farklı mahalle tipinden söz edebiliriz: Müslüman mahallesi, Azınlık mahallesi ve Birlikte Yaşanan mahalle. Mahalle örgütlenmesinde din belirleyici olmaktadır. Bu tarz bir örgütlenmenin ana amacı kimliklerin korunması ve birlikte yaşama

¹⁵ Musa Şahin & Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30.(2011), s. 223-224

¹⁶ Köksal Alver, “ Mahalle”; *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver). (Ankara: Hece Yayınları, 2012), s. 226.

¹⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2001), s. 305.

bilincinin sağlanması ve sürdürülmesidir. Mahalle aynı zamanda yerel bir kontrol ve yönetim mekanizmasıdır.¹⁸

Osmanlı’da zımnilerin ve özellikle de Yahudilerin kentlerin kendilerine ayrılan kesimlerinde yerleşmeleri geleneksel bir olaydır. Bu çok eski uygulama Orhan Gazi zamanında Bursa’ya yerleşen Yahudilerin kendi istekleri üzerine başlamış ve artarak devam etmiştir. Bursa’nın fethinin ardından buradaki Rumlar şehirde kalmak istemedikleri halde Yahudiler kendilerinden başka komşu şehirlerden dindaşlarını da getirmek suretiyle Yahudi Mahallesi adıyla bir mahalle oluşturmuşlardır. İstanbul, Şam, Halep, Kudüs, Kahire gibi ünlü Osmanlı kentlerinin tümünde Yahudi, Hristiyan ve Ermeni mahalleleri bulunmaktadır. Bu tür bir uygulamanın benimsenmesinde azınlıkların bu yöndeki talepleri kadar siyasal iktidarların yönetimini kolaylaştıran pratik yararlar da önemli rol oynamıştır.¹⁹

Osmanlı Mahallesi; dayanışma, komşuluk, yardımlaşma, cemaat, denetim, kontrol, yakınlık, aidiyet gibi kavramları hatırlatır. Mahallenin temelini oluşturan en önemli mekânların başında camii gelir. Mahallede evlerle beraber mutlaka camii de vardır. Hatta mahalle kurmanın camii kurmakla eş olduğunu söylemek bile abartı sayılmaz. Mahallere çoğunlukla, mahallede bulunan camii veya o camiye yaptıran kişinin isminin verilmesi de bunun bir göstergesidir.²⁰

Osmanlı Devleti’nin çok halklı dolayısıyla çok kültürlü bir yapısı vardı. Sınırları içinde çoğu Hristiyan olan çeşitli Balkan halkları gibi, büyük çoğunluğu Arapça konuşan Müslüman Suriyeliler, Mısırlılar ve

¹⁸ Musa Şahin & Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30. (2011), s. 222.

¹⁹ İsmail Doğan, Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı*, C. 5, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2000), s. 371-396.

²⁰ Köksal Alver, “Kent İmgesi”; *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver). (Ankara: Hece Yayınları, 2012), s. 221- 223

Iraklılar da yaşıyordu. Bununla birlikte, bu dönemde dini aidiyet, bir dil ya da kültür grubuna ait olmaktan çok önemli görülmekteydi.²¹ Osmanlı Devleti, toplumu, din adamlarının önderlik ettiği mahalleler halinde düzenlemeye çalışmıştır.²²

II. Mahmut dönemine kadar her mahallenin başında “imam” bulunurdu. İmamlar devlete karşı mahalle halkını, mahalle halkına karşı da devleti temsil ederlerdi. İmamlık o kadar önemliydi ki, şehrin idarecileri olan kadılar, bağlı bulundukları kurumun en üst düzey yetkilisi tarafından atanırken, imamlar bizzat padişah tarafından atanırdı. Bu da imamların devlet nazarında ne derece büyük bir öneme sahip olduğunu gösterirdi. Osmanlı mahallesinin sakinleri zincirleme olarak birbirlerine kefilirdi. Mahallede meydana gelen vukuatların faileri bulunamadığı takdirde, bütün mahalleli bundan sorumlu tutulurdu.²³

Mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, mahallenin huzurunu bozanların mahalleden uzaklaştırılması, mahallede asayişin sağlanması, gibi görevleri yerine getiren imam, aynı zamanda mahalledeki doğum, ölüm, evlilik, boşanma gibi olayların kayıtlarını tutardı. Mahalle yönetiminden sorumlu olan imamların en önemli görevlerinden biri de vergileri toplamaktı. İmam, Mahalle halkından toplanması gereken vergiyi belirleyip toplar ve bunları kayıt ederdi.²⁴ Mahalle yönetiminde “yiğitbaşı” veya “kethüda” imamın yardımcısıydı. Yine mahalledeki önemli kurumların başında gelen “avarız akçası vakfı”, mahalledeki sosyal dayanışmayı pekiştiren bir diğer unsurdur. Bu vakıf, hayırsever vatandaşların taşınmaz veya nakit yardımları ile

²¹ Suraiya Farooqi, (1997). Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, İstanbul. Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1997), s. 91.

²² M. M. Cerasi, “Osmanlı Kenti”, Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi). (İstanbul: İlke Yayınları, 2001)

²³ Yavuz Bahadıroğlu, “City’ye karşı Osmanlı Mahallesi”, (www.timeturk.com/tr/makale/yavuz-bahadiroglu/city-ye-karsi-osmanli-mahallesi.html, 23 Ekim Perşembe 2008), (erş.trh. 03.Şubat. 2014).

²⁴ İlber Ortaylı, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880) VII. Dizi, Sayı 178, (Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 2000), s. 107.

varlığını devam ettiren, ihtiyacı olan mahalleliye ve mahallelinin ortak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kaynak oluştururdu.

Mahalledeki bu resmi dayanışmanın yanında, ayrıca mahallenin zenginleri, mahallelerindeki fakirleri gözetirlerdi. Zekât, sadaka, fitre gibi yardımlarla onları kalkındırmaya çalışırlardı. Bu yüzden de Osmanlı ekonomisinde kriz olmazdı. Bu yardımlaşma ahlâkının temelinde, pek tabii olarak, “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” anlayışı vardır. Bu küçük yerleşim birimlerinde, herkes bir birini yakından tanıdığından, çocukların “tanıdık biri görmeden yaramazlık yapma” ihtimalleri son derece zayıftı. Ufak tefek kusurlar genelde müsamaha ile karşılanır, ancak büyük hataların bir bedeli vardı. Hiçbir çocuk ya da genç böyle bir bedel ödeyip mahalleye “rezil” olmayı göze alamazdı.²⁵

Azınlık mahallelerinin yönetiminden de ‘Kocabaşılar’ sorumluydu ve azınlık mahallesindeki benzer görevleri de hahamlar, papazlar ve Kocabaşılar yerine getirirdi. Kocabaşılar ve papazlar, Fatih devrinden beri, kendi cemaatleri üzerinde, imamınkine benzer yetki ve görevlere sahipti. Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaanın dini ve idari işlerine karışmamıştır. Her cemaat, dini ve idari işlerini, kendi teşkilatları vasıtasıyla yürütmüştür.²⁶

Osmanlı’da dışarıdan birinin mahalleye gelip yerleşmesi de belli şartlarla olmamaktaydı. Mahalleye yeni birinin gelip yerleşmesi imamın iznine bağlıydı. Mahalleye yerleşmek isteyen kişiye ya mahalle oturan birinin ya da imamın kefil olması gerekirdi. Böylece mahalleli birbirine dolayısıyla da imam bir anlamda mahallenin hepsine kefil olurdu. Bu zincirleme kefillik, mahalle içindeki birlikteliğin ve sosyal dayanışmanın

²⁵ Yavuz Bahadıroğlu, “‘City’ye karşı Osmanlı Mahallesi”, (www.timeturk.com/tr/makale/yavuz-bahadiroglu/city-ye-karsi-osmanli-mahallesi.html, 23 Ekim Perşembe 2008), (erş.trh. 03.Şubat. 2014).

²⁶ Bilal Eryılmaz, Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, (İstanbul: Bileşik Yayınları, 1997), s. 201.

bir göstergesi olarak algılanabilir. Osmanlı mahalle örgütlenmesinde var olan bu dayanışma; bir yandan devlete olan sadakat çerçevesinde toplumsal bütünlüğün çekirdeğini teşkil ederken, öte yandan da sosyal ayrışmayı ve sınıfsal farklılıkları önlemekteydi.²⁷

Mahalle en küçük yönetsel birim olarak Osmanlı Devletinde devletin bekası için önemle üzerinde durulan bir yerleşim yeri olmasının ötesinde, insanların birliktelik duygularının tatmini ve yardımlaşma gibi sosyal dayanışmanın devamı adına üzerinde durulması gereken bir değerdir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e yansıyan belki de en önemli mirastır mahalle olgusu. Aynı camide, kilisede, sinagogda ibadet etmek, aynı çeşmeden su içmek, aynı esnaftan alışveriş yapmak, acılara beraber ağlamak, sevinçleri beraber paylaşmak, sorunları çözmek için beraber mücadele etmek insanların yalnızlık duygularını gidermesinde ve hayata sıkı sıkıya sarılmasında çok etkilidir.²⁸

Türk Toplumunda Gündelik Hayat Ve Sekülerizm

Gündelik hayat incelemelerini, toplumların geçirdiği modernleşme sürecinin izini sürmek için kullanılabilecek en elverişli araçlar arasında saymak hiç de abartılı olmaz. Çünkü bu yolla günlük hayat kalıpları, desenleri, zihniyet yapıları, dünya algıları, hayat tasavvurları ve bu sınırlarda gerçekleşen altüst oluşlar ya da sıradan farklılaşmalar açıkça izlenebilmektedir.²⁹

Gündelik hayat, sanayileşme ve kentleşme sonrası artan karmaşık ve nitelikli nüfus yoğunluğu sebebiyle, giderek belli özelliklerle nitelendirilen bir yaşam biçimi olarak yorumlanmaya

²⁷ Ahmet, Ulusoy & Tekin Akdemir, “Mahalli İdarelerin Maliyesi”, *Cumhuriyet Mahalle Yönetimi* (Ed. Esra Işık), (Ankara: Seçkin Yayınları, 2002), s. 125.

²⁸ Musa Şahin & Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30. (2011), s. 228.

²⁹ Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Çev. Işın Gürbüz), (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), s. 40.

başlamıştır. Bu durum ise modernleşme ve sekülerleşmenin mekanı ve zamanı dönüştürücü gücünün etkisiyle şehir hayatına özel bir misyon yüklenmesine yol açmıştır. Pozivist modernleşmeci yaklaşım, modern kent hayatını birincil cemaat yapılarının hâkim olduğu geleneğin karşısında, ikincil ilişkilerin, bireyselliğin ve özerkleşmenin ortaya çıktığı seküler bir yaşam alanı olarak tanımlar. Modern dönmemde, davranış ve değerler sistemindeki değişimin, bilimsel ve teknolojik ilerlemeye paralel olarak insan kültüründeki bir gelişmeye tekabül ettiği varsayılarak, geleneksel toplumda var olan gelenekler, adetler, normlar, aidiyetler ve bağlılıkların yerine getirdiği işlevlerin, modern kentte yeni kurumlaşma ve bürokratik organizasyonlar vasıtasıyla yerine getirileceği düşünülmüştür. Ancak modern ve seküler kent hayatı, pek çok bakımdan ilerleme, gelişme ve yenilenmeyi ifade etse de sosyal ve psikolojik bakımdan son derece çeşitlenen yeni sorunların kaynağını oluşturmuştur.³⁰

Modern kent, kendine özgü ilişkileri ve davranışlar sistemi ile kurumsallaşmış yapısı içinde insanları, geleneksel toplumdan daha sıkı, denetimli ve yapısallaşmış bir hayatı yaşamaya zorlamaktadır. Modernleşmeyle, geleneğin zincirlerinden kurtulacağı düşünülen insanın çok sıkı bir zaman ve mekân denetimine tabii tutulduğu modern kent hayatı, beraberinde daha önce öngörülmemiş sosyal-ekonomik krizler, sosyal- psikolojik sıkıntılar ve yüksek risklerle dolu bir bunalım çağının sebebi olmuştur.³¹

İnsanlar, “kendileri gibi” olan diğerleriyle ne kadar çok vakit geçirirse, onlarla formalite gereği ve duygusuzca, yani yanlış anlaşılma riski olmadan, farklı anlayışları birbirlerine tercüme etme külfetinin altına girmeden “sosyalleşirse”, anlamları ve birlikte yaşam biçimlerini

³⁰ Celalettin Çelik, “Şehir ve Din”, *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver), (Ankara: Hece Yayınları, 2012), s. 254.

³¹ Celalettin Çelik, “Şehir ve Din”, *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver), (Ankara: Hece Yayınları, 2012), s. 254.

müzakere etme sanatını “unutmaya” meyillidir.³² Hâlbuki farklılıklar her yeteneğe ve zevke uyan çeşitli fırsatlar sunar.

Modern kentte, parası yeten herkes inzivaya çekilmek niyetiyle kendisine zenginlerin yaşadığı bir semtte “site” içi bir daire satın almakta ve böylece fiziksel olarak kentin içinde ama zihniyet olarak dışında yaşamaktadır. Bu sitelerin reklamlarında, kentteki ve kentin gittikçe kötüleşen kamu alanlarındaki yaşam kalitesine alternatif olarak yeni bir ‘yaşam tarzı’ vaat edilir. Sitelerin en öne çıkan özelliklerinden birisi de kent yaşamından “yalıtılmış” ve “uzak” olmasıdır. Yalıtım, toplumsal olarak daha alt statüde olduğu düşünülen kesimden ayrılmaktır ve bu müteahhitlerin ve emlakçıların ısrar ettiği gibi güvenliğin sağlanmasındaki temel etkindir. Bu ise, siteleri çevreleyen duvarlar ve çitler, girişleri 24 saat kontrol eden güvenlik görevlileri ve ötekileri dışarıda tutmak için bir sürü hizmet ve tesisler demektir.³³

Çitler ya da duvarlar normalde bütünleşik olan bir alanı “içeri” ve “dışarı” olarak ikiye ayırırlar. Ancak bir taraf için “içerisi” olan kısım diğerleri için “dışarısı” olur. Site sakinleri kendilerini şehir yaşamının karmaşık ve çetin yaşamının dışında, sakin ve emniyetli bir vahaya kapatıyorlar. Ancak aynı şekilde, bütün diğerlerini kendi nezih ve munasip, güvenli alanlarının dışında tutup, kuşku götürmeksizin bakımsız ve sefil olan sokaklarda bırakmaktadır. Çitler yüksek ve güçlülerin “gönüllü gettosunu”, alçak ve biçarelerin zorunlu gettolarından ayırır. Gönüllü gettonun içinde yaşayanlar için, “gönülsüz gettolar” “girmeyecekleri” alandır. Gönülsüz gettolarda yaşayanlar

³² Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm* (çev. F. Doruk Ergun) (Ankara: Sel Yayınları, 2013), s. 85.

³³ Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm* (çev. F. Doruk Ergun) (Ankara: Sel Yayınları, 2013), s. 82.

içince, yaşamaya mecbur bırakıldıkları alan “çıkamayacakları” bir yerdir.³⁴

“Yasaklayıcı mekânların” sebebi açıkça bölmek ayırmak ve dışlamaktır. Bu tür mekânların amacı köprüler, kolay geçitler ve konuksever buluşma mekânları inşa etmek; iletişim kurulmasını sağlamak değil, kesmektir. Bunlar, modernite öncesi kent surları önündeki hendeklerin ve üzerindeki kuleler ile mazgalların teknolojik bakından geliştirilmiş denkleridir ve şehri ve içindekileri korumanın aksine, şehirde yaşayanları birbirinden ayırmak için yapılmışlardır.³⁵

Güvenliğin bir sonu yoktur. İnsan bir defa kendisiyle ötekiler arasında sınır çizmeye başladı mı, bunun sonu gelmez. İnsan korktukça etrafına sınır çizer; çizdiği sınırlar çoğaldıkça ve kalınlaştıkça da korkuları artar. Korku ve sınır çizme karşılıklı birbirlerini besler.

Modernleşme süreciyle birlikte yaygınlık kazanan sekülerizmin etkisiyle, yer kimliği ve dini aidiyet bilinci aşınmış; modern dönemde kentte sadece yaşıyor olmak ve bulunmak önem kazanmıştır. Mahalleler geleneksel kimlikleri kaybetmiş, ekonomik açıdan homojen mekânlara dönüşmüşlerdir. Herkese ve her şeye açık kontrolsüz mekânlara dönüşen mahalleler koruyucu ve güven verici özelliklerini kaybetmişlerdir. Günümüz mahallelerini tanımlarken yapısal özelliklerini içeren tanım uygun olsa da, sosyal ilişkiler üzerinden yapılan tanımlama mahalle tanımından git gide uzaklaşmaktadır. Çünkü artık yüz yüze ilişkiler yerini daha uzak ve gereksinimlerle örülmüş ilişki ağına terk etmektedir. Osmanlı’dan devralınan mahalle kültürü ne yazık ki günümüz koşullarında sürdürülememiştir. Mahalle

³⁴ Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm* (çev. F. Doruk Ergun) (Ankara: Sel Yayınları, 2013), s. 82- 83.

³⁵ Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm* (çev. F. Doruk Ergun) (Ankara: Sel Yayınları 2013), s. 84.

bir yaşam biçiminden bir barınma biçimine dönüşmüştür. Hatta bu işlevinden de hızla uzaklaşarak konaklama birimlerine evrilmiştir.³⁶

Sonuç

Geleneksel Türk toplumunda mahalleler genelde herhangi bir yasal zorlama olmamasına karşın din temelinde şekillenmiştir. Bu, devlete yönetim, asayiş ve vergi toplama gibi bazı kolaylıklar sağlamıştır. Ancak mahallenin bu şekilde oluşmansın toplumsal yardımlaşma ve sonucunda toplumsal barışın oluşmasında çok daha fazla etkili olmuştur. Osmanlı toplumunda mahalleler dini inanç bakımından homojen ancak gelir ve eğitim seviyesi bakımından heterojen bir durum arz ediyordu. Din esasına göre şekillenen Osmanlı mahallesinde çok zengin biriyle çok fakir birinin; çok eğitilmiş biriyle eğitim seviyesi düşük birinin komşu olması mümkün olmuştur. Yani modern ve kapitalist dönmemdeki gibi zenginler kendileri gibi zenginlerle beraber; statüsü yüksek meslek grubunda bulunanlar kendi meslek grubundan insanlarla beraber; düşük gelirli olanlar da kendileri gibi geliri düşük bireylerle beraber toplumdan soyutlanmış bir şekilde kendi gettolarında yaşamıyorlardı.

Osmanlı mahalle yapısında dinin etkileri açıkça görülmektedir. Osmanlı’da Devletin kuruluş ve yükseliş dönemi mahalle dokusunun yapısal tasarımında din ana belirleyici faktör olarak öne çıkmaktadır. Mahalle gündelik hayatın beklentilerini karşılayacak kurumlarla şekillenmiştir. Bu yapının itici gücü dindir. Mahalleler kenttin çevresine yerleştirilmiştir. Köylerden ve başka yerlerden gelen göçmenler, aileleri ile birlikte kent çevresinde yeni mahalleler oluşturmuştur. Genel olarak ibadethanelerin çevresinde şekillenen bu yerleşim alanlarının başında karizmatik dini bir lider bulunurdu. Merkezi dini yapı mahalle

³⁶ Musa Şahin & Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30. (2011), s. 223- 224.

sakinlerinin inançlarına göre değişmekteydi. Müslüman mahallesinde merkezi yapı camii, Yahudi mahallesinde sinagog, Hristiyan mahallesinde ise kilisedir.

Modern mahalle, geleneksel mahalleye kıyasla insanları çok daha sıkı ve denetimli bir hayatı yaşamaya zorlamaktadır. Modernleşmeyle geleneksel yapının baskılarından kurtulacağı öngörülen insan çok sıkı bir zaman ve mekân denetimine tabii tutulduğu modern hayat, beraberinde geleneksel dönemde hiç karşılaşılmayan çok sayıda sıkıntı, bunalım, yüksek risk ve krizlerle dolu bir hayata neden olmuştur.

Sekülerleşmeyle birlikte dini aidiyet bilinci aşınmış; sanayi sadece kentlerde yaşıyor olmak ve bulunmak önem kazanmıştır. Mahalleler geleneksel kimlikleri kaybetmiş ve ekonomik açıdan homojen mekânlara dönüşmüştür. Yüz yüze ilişkiler yerini, daha uzak ve gereksinimlerle örülmüş ilişki ağına terk etmiştir. Mahalleler koruyucu ve güven verici özelliklerini kaybetmişlerdir.

KAYNAKÇA

Alver, Köksal “Kent İmgesi”; *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver). (Ankara: Hece Yayınları, 2012a), ss. 9-29.

Alver, Köksal “Mahalle”; *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver). (Ankara: Hece Yayınları. 2012b), ss. 221-235

Armağan, Mustafa "Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım", *Osmanlı*, C 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Arslan, Mustafa, “Gündelik Hayatta Din”, *Din Sosyolojisi* (Ed. Niyazi Akyüz & İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Bahadıroğlu, Yavuz “City’ye karşı Osmanlı Mahallesi”, (www.timeturk.com/tr/makale/yavuz-bahadiroglu/city-ye-karsi-osmanli-mahallesi.html, 23 Ekim Perşembe 2008), (erş.trh. 03.Şubat. 2014).

Bauman, Zygmunt, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm* (çev. F. Doruk Ergun), Ankara: Sel Yayınları, 2013.

Cerasi, M. M., “Osmanlı Kenti”, Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi). İstanbul: İlke Yayınları, 2001.

Çelik, Celalettin, “Şehir ve Din”, *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver), (Ankara: Hece Yayınları, 2012), ss. 239-255.

Çetin, Ensar, *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, İstanbul: Rağbet Yayınlar, 2013.

Doğan, İsmail “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı* (Ed. G. Eren) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 2000), ss. 371-396.

Eldem, Edhern & D. Goffman, & B. Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Eryılmaz, Bilal, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, İstanbul: Bileşik Yayınları, 1997.

Farooqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1997.

İnalcık, Halil “İstanbul”, *The Encyclopedia of Islam*,(Leiden: E.J. Brill, 1978), s. 224-248.

Kellner, Douglas, “Kültür Endüstrileri”, *Kitle İletişim Kuramları*, (Der. Erol Mutlu), Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005.

Kızılçelik, Sezgin, *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Lefebvre, Henri *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Çev. Işın Gürbüz), İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Lefebvre, Henri, *Yaşamla Söyleşi, Sosyalizm, Günlük Yaşam*, Ütopya (Çev. Emirhan Oğuz), İstanbul: Belge Yayınları, 1995.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2001.

Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*
VII. Dizi, Sayı 178, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 2000.

Oskay, Ünsal 19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel
İşlevleri, İstanbul: Der Yayınları, 1993.

Ulusoy Ahmet, & Tekin Akdemir, “Mahalli İdarelerin Maliyesi”,
Cumhuriyet Mahalle Yönetimi (Ed. Esra Işık). Ankara: Seçkin Yayınları,
2002.

Şahin, Musa & Işık, Esra, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle
Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
(Sayı: 30. 2011), ss. 223-228

Willis, Susan, *Gündelik Hayat Klavuzu* (Çev. Aksu BORA, Asuman
EMRE), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1991.

Künye:

Çetin, Ensar, “Türkiye’de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve
Sekülerizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* II, (2014):
265-285.